

УДК 371.3

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v039.2022.9>**О. О. Пучков**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8585-1044>кандидат філософських наук, професор,
начальникІнституту спеціального зв'язку та захисту інформації
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»**О. В. Уваркіна**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9053-2016>доктор філософських наук, професор,
професор спеціальної кафедри № 4Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

СУЧАСНА ВІЙСЬКОВА ОСВІТА: ТРАНСГРЕСИВНИЙ ПРОРИВ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Постановка проблеми. Під впливом всесвітніх тенденцій до глобальних змін трансформація української військової освіти протягом останніх років набуває очевидних ознак і потребує системного дослідження сутності та формату проблемного поля нових положень щодо впровадження стандартів НАТО. Втім, проблема трансформації військової освіти актуалізується не лише вимогами євроатлантичної інтеграції; насправді вона загострилась під час війни та виявила трансгресивні тенденції, набуваючи спеціальних ознак і значущості для сьогодення та унеможливаючи спроби агресора у майбутньому похитнути незалежність української держави. Відтак, аналіз трансгресивних змін у системі військової освіти, що трансформується, є надзвичайно актуальною проблемою сучасності та, безсумнівно, відкриває нові горизонти покращення стану бойової готовності та боєздатності українських збройних сил.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми сучасної системи військової освіти привертають увагу багатьох науковців з різних галузей знань. Останнім часом зросла кількість компаративних досліджень з підготовки військових фахівців в країнах Альянсу та впровадження ефективних стандартів професійної військової освіти в український освітній простір (С. Богунов, Н. Вавілова, М. Денежкін, О. Мітягін, А. Наливайко та ін.). Більшість публікацій з розвитку військової освіти були консенсусно спрямовані на концептуалізацію євроатлантичної інтеграції (Ю. Завгородня, С. Залкін, А. Зельницький, М. Іваницький, Ю. Мудрак, Ю. Пищанський, С. Сідченко, К. Хударковський та ін.), формуванню особистості сучасного військового фахівця та необхідності удосконалення нормативно-правового регулювання законодавства України з питань військової освіти (О. Бойко, А. Вітченко, Н. Воло-

шина, С. Іллюшенко, М. Дзюба, І. Дятлова, В. Карпенко, П. Квіткін, Л. Кримець, І. Москальов, С. Поздишев, О. Сидоренко, О. Хмільяр, С. Черевичний, В. Чорний).

Чимало сучасних дослідників (О. Автушенко, В. Ананьїн, А. Гангал, В. Єрохін, В. Горлинський, С. Конюшок, С. Кудінов, Д. Могилевич, А. Олексійчук, С. Петров, В. Петров, О. Пучков, В. Романенко, В. Рябцев, І. Субач, О. Уваркіна, О. Чаузов, Ю. Щиголь та інші) визнають, що в сучасних умовах треба актуалізувати проблемну парадигму підготовки військових фахівців, які виконують функції із забезпечення кіберзахисту та кібербезпеки і є спеціалістами з криптографічного та технічного захисту інформації. Варто зауважити, що увага до підготовки таких військових фахівців особливо загострилась в умовах інформаційних війн та російської агресії проти української держави. Тому потрібна сумлінна філософська рефлексія трансгресивного прориву у системі військової освіти, яку спонукає сама наша доба, адже аналіз останніх досліджень показав, що науковці не торкались тенденцій трансгресії у сучасних публікаціях.

Метою статті постає визначення сучасних тенденцій трансгресивного переходу системи військової освіти до стандартів НАТО та актуалізація трансформаційних освітніх процесів у сфері кіберзахисту.

Виклад основного матеріалу. Проблематика трансформації системи військової освіти до стандартів провідних систем світу інтенсивно дискутувалась останнім часом на рівні як військових фахівців, так і у колах філософів, юристів, педагогів і психологів. Були використані міждисциплінарні, полідисциплінарні та трансдисциплінарні інструментарії дослідження, які дозволили створити кооперацію різних наукових сфер для

компаративного аналізу проблеми та проведення «наскрізних досліджень» у єдиної системної парадигмі євроатлантичної інтеграції. Рефлектуючи до появи перших трансгресивних тенденцій у трансформації військової освіти, варто зазначити про рішення щодо стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та НАТО, яке було закріплено в преамбулі, трьох статтях та перехідних положеннях Основного Закону і підтвердило «європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» [6].

Такий трансгресивний прорив українського суспільства, як феномен переходу межі між можливим і неможливим, безсумнівно вплинув на вітчизняне військово-освітнє середовище, яке отримало можливість трансгресивного переходу до нового рівня подальшого розвитку галузі, пошуку сучасних форм, методів, стандартів, враховуючи кращі досягнення освітніх систем країн-партнерів НАТО.

Між іншим, запровадження принципово нової програми NATO DEEP (Defence Education Enhancement Program) в Україні для підготовки спеціалістів військової сфери на основі передового досвіду країн-членів північноатлантичного альянсу, теж стало характерною ознакою педагогічної трансгресії, спрямованої, впереваж, на змістовне оновлення кредитних модулів та методики викладання навчальних дисциплін у визначених вищих військових закладах освіти. Основною метою NATO DEEP UKRAINE є допомога у становленні системи професійної військової освіти та підготовка офіцерів сектору безпеки та оборони для спільної відсічі ворожим загрозам демократичним свободам та цивілізаційним цінностям світового суспільства [12, с. 109].

Слід зазначити, що найбільш динамічні трансгресії у військової освіти відбулися у діючому вітчизняному нормативно-правовому полі. Завперш, це стосується змін до деяких законів України щодо військової освіти та науки, зокрема, у Законі України «Про вищу освіту» (2014) у Розділі I, статті 1 подано нову редакцію визначення термінів «вищий військовий навчальний заклад» та «заклад вищої освіти із специфічними умовами навчання», а стаття 13 цього Закону та стаття 43 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2016) чітко встановлюють особливі вимоги як щодо управління відповідними вищими військовими навчальними закладами, закладами вищої освіти із специфічними умовами навчання та військовими навчальними підрозділами закладів вищої освіти, так і науковими установами, в яких організована наукова та науково-технічна діяльність у військової галузі [4].

Безперечно, трансгресивний характер мають також зміни до статті 21 Закону України «Про

освіту» (2017), де у структурі військової освіти з'явився новий термін «професійна військова освіта», зміст якого визначений як «спеціалізована освіта військового спрямування, яка здобувається за освітніми програмами на відповідних рівнях військової освіти з метою вдосконалення професійного рівня військового фахівця та набуття фахових компетентностей, що забезпечують виконання службових (бойових) функцій [4]». Звернемо увагу, що в Законі акцентується положення про те, що засади військової освіти регулюються цим Законом, Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» (1992) та спеціальними законами.

Між тим, дискурс щодо вдосконалення існуючої законодавчої бази з питань військової освіти продовжується. Науковці намагаються виявити існуючі правові прогалини, термінологічні вади та неузгодженості між відповідними нормативно-правовими актами, критично осмислити досягнуте та дати оцінку ефективності сучасного правового поля щодо військової освіти [5, с. 114-126]. На нашу думку, повноцінний науковий дискурс до покращення правових основ військової підготовки має бути, але вбагато разів парадигмальна несумірність підходів призводить не до оптимізації правового поля, а до пауперизації інтелектуальної сфери з домінуванням маргінальної форми дискурсу. Під час трансформацій завжди присутній потенціал дестабілізації, який міститься у базисному розриві між теорією і практикою, поступовим встановленням формальних дефініцій у реально діючу систему або інституцію, з притаманними в цей час конотативними відхиленнями, і тому на цей період має буди конвенція між науковцями, як умова системного поетапного руху до головної мети – створення нової моделі військової освіти для підготовки вмотивованих, професійних і освічених захисників української державності.

Маємо зазначити, що зміни у діючих нормативно-правових актах евентуально підготували систему національної військової освіти до випробувань у воєнному стані, а трансформаційні процеси продовжуються відповідно стратегічного курсу держави та затверджених імплементаційних етапів у практику військової підготовки.

З огляду на зазначену обставину, вважаємо що визначним трансгресивним проривом у питанні реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію в євроатлантичний безпековий простір стало затвердження політики Міністерства оборони у сфері військової освіти (далі – Політика). Враховуючи необхідність забезпечення сил оборони держави «вмотивованим, професійним і освіченим особовим складом» Політика має сформулювати єдині погляди щодо розвитку військової освіти для «регулювання процесів, цілей та її спроможностей». Політика підтверджує інтеграцію військової освіти

«до державної системи освіти, яка функціонує на засадах єдиної законодавчої та нормативно-правової бази». Водночас у змісті Політики зазначені основні проблеми у сфері військової освіти, які треба розв'язати через «оновлення, застосування нових підходів до формування її структури та змісту». Визначено, що професіоналізм, лідерство, інтелектуальний розвиток, загальна та військово-професійна культура, іншомовна компетентність є основними завданнями в підготовці сучасного військового фахівця на основі застосування нових форм і методів кращих вітчизняних та закордонних практик. Також Політика звертає увагу на питання професіоналізації військової освіти, яка «передбачає побудову сучасної моделі професійної військової освіти», що забезпечить «підготовку військових фахівців на основі їх безперервного професійного розвитку», врахує «загальні тенденції розвитку національної та міжнародної безпеки, зміни принципів та методів ведення збройної боротьби», а також «нові вимоги до якості військової освіти» в умовах інтеграції до євроатлантичного безпечного простору [7; 11, с. 9].

Нагадаємо, що обґрунтуванню основних положень Політики передувала величезна наукова праця українських науковців, які системно вивчали зарубіжний досвід та реальні потреби нормативно-правового регулювання процесів розвитку системи військової освіти, а також сформулювали основні визначення, цілі і завдання реформи військової освіти на шляху євроатлантичної інтеграції держави [2, с. 21; 11, с. 9].

Сьогодні, у концептуальному каркасі трансформації військової освіти, для досягнення необхідних оперативних та інших спроможностей складових сектору безпеки та оборони, пропонується багаторівневий комплекс траєкторій якісного забезпечення нової моделі системи професійної військової освіти, який враховує як національний, так і кращий світовий досвід. Інтерпретаційні нашарування, безсумнівно, переваж стосуються реалізації стратегічного курсу на поглиблення партнерства з НАТО. Проте, значна увага приділяється якійс мовної підготовки військовослужбовців, проблемам удосконалення управління в системі військової освіти (наприклад, впровадженню підходу Talent Management), цифровізації наукової діяльності, діджиталізації, формуванню сучасного (спроможного, здатного, компетентного, забезпеченого) військового фахівця сектору безпеки і оборони.

Як ми бачимо, амплітуда концептуальних точок зору на проблемний горизонт трансформаційних процесів у системі військової освіти коливається в надзвичайно широких межах. Тому оглядаючи динаміку дискурсів, доводиться констатувати, що війна спрямувала трансформацію військової освіти на новий етап розвитку, який,

на нашу думку, безперечно також має бути акцентований на розвиток кадрового потенціалу національної системи кібербезпеки.

Щонайширші можливості для трансформації військової освіти у сфері кібербезпеки засвідчені у Плані реалізації Стратегії кібербезпеки України, який уведений в дію Указом Президента України від 1 лютого 2022 року № 37/2022 [8]. Зокрема, у документі запланована докорінна реформа системи підготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері кібербезпеки та розробка відповідної Концепції.

Результатом посилення кадрового потенціалу у сфері кібербезпеки уперше за багато років стала розробка та затвердження професійних стандартів для нових професій у галузі кібербезпеки:

- «Розробник систем захисту інформації»,
- «Адміністратор мереж і систем»,
- «Фахівець сфери захисту інформації»,
- «Аналітик з безпеки інформаційно-телекомунікаційних систем»,
- «Фахівець з питань безпеки (інформаційно-комунікаційні технології)»,
- «Інструктор-методист з інформаційної безпеки та кібербезпеки».

Такий трансгресивний прорив, за висновками засідання Національного кластера Кібербезпеки, був зроблений завдяки співпраці Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та Проєкту USAID Cybersecurity Activity «Кібербезпека критично важливої інфраструктури України», за підтримки якого були розроблені нові стандарти на основі досвіду Європейської рамки кваліфікації. Внесення цих професійних стандартів до Реєстру кваліфікацій означає, що відтепер заклади вищої освіти можуть використовувати ці стандарти для вдосконалення освітніх програм та запровадження спеціалізації, а самі фахівці та роботодавці – для оцінки відповідності рівня знань, умінь та навичок актуальним потребам галузі. Як справедливо зазначив голова Держспецзв'язку Юрій Щиголь: «Запровадження професійних стандартів має істотно підвищити якість освіти».

В планах Стратегії кібербезпеки є збільшення кількості (до 20) професій у сфері захисту інформації для створення кваліфікаційної рамки, а також розробка стандартів до 14 професій. Нагадаємо, що донині наявні у класифікаторі професії не відображали реалій сьогодення та не враховували стрімкого розвитку сфери кіберзахисту.

Варто зауважити, що в умовах війни відповідно до Плану реалізації Стратегії кібербезпеки було посилено міжнародну співпрацю Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України з Агентством з кібербезпеки та безпеки інфраструктури США (Cybersecurity and Infrastructure Security Agency), з Агент-

ством Європейського Союзу з питань кібербезпеки (ENISA) та з Командою реагування на комп'ютерні надзвичайні події CERT-EU. Чималий світовий досвід цих поважних організацій надасть можливість створити нові системи кваліфікації та сертифікації відповідних професій та відкривати незалежні кваліфікаційні центри, де можна буде отримати усі можливості для професійного зростання та підтвердження професійної кваліфікації.

Незважаючи на жорсткі умови сьогодення, підготовка фахівців у сфері кіберзахисту продовжується і в умовах війни шляхом удосконалення системи підвищення кваліфікації кадрового потенціалу суб'єктів кібербезпеки, залученням до міжнародних програм навчання, а також за рахунок «поліпшення правових, матеріальних, психологічних та соціальних умов служби» військових спеціалістів, які «виконують функції із забезпечення кібербезпеки та кіберзахисту» та в умовах війни стоять на передових позиціях протистояння так званої «нелетальної зброї» та інформаційним загрозам національної безпеки [1, с. 43].

Принагідно зауважимо, що чимало дослідників визнають, що у питанні трансгресії у кіберпросторі неможливо не зазначити про напрям кіберфемінізму. Вони вважають, що започаткований у роботі Д. Гаравей «Маніфест кіборга: наука, технологія та соціалістичний фемінізм 1980-х», термін «кіберфемінізм», як трансгресивний синтез науки, технології і гуманізму, має своє сучасне продовження і не тільки в кіберреальності. Задля кращого майбутнього застосовується трансгресія як засіб подолання стереотипів патріархальності в суспільстві під впливом нових досягнень науки, техніки і технології та акцентується самодостатність жінок через нові електронно-цифрові та інші технології [10]. На нашу думку, в сучасних умовах поняття «кіберфемінізм» виявляється науково ефективним і доречним лише за умов адаптивності та біфуркаційності процесів розвитку світового кіберпростору. Втім, відсоток жінок, які працюють у сфері кіберзахисту, зростає кожного року.

З огляду на зазначену обставину, зауважимо, що «забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» серед фахівців сектору безпеки і оборони зазначено пріоритетним завданням Стратегії національної безпеки України (2020) [10]. Практична реалізація цього завдання безперечно вплине на покращення кадрового потенціалу та актуалізує кращу молодь до обрання професії військового.

Роль кібербезпеки та кіберзахисту в сучасному цифровому просторі стає глобальною проблемою. Тому багато безпекових міжнародних організацій (U.S. Cyber Command; Cyber Security Operations Cent; Internet Crime Unit) для протидії кіберзагрозам створюють спеціальні військові підрозділи

із фахівців у галузі кібербезпеки, які здійснюють різноманітні інформаційні операції для зменшення кібератак та удосконалення механізмів захисту [3, с. 36; 11, с. 10].

Все це актуалізує оновлення сучасного курикулу військової освіти до нових вимог, необхідність об'єктивно оцінити під кутом ефективності наявні й потенційні освітні ресурси для трансформації та, не зменшуючи динамічності трансгресивного прориву, стати надійними партнерами провідних систем військової освіти євроатлантичного альянсу.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. На основі змін у вітчизняному законодавстві, система військової освіти отримала динамічні можливості трансгресивного переходу до стандартів НАТО та оновлення курикулу за кращими зразками світового освітнього простору. Імплементация євроатлантичних стандартів та передового досвіду організації військової підготовки у провідних світових закладах вищої освіти стала провідною ознакою трансформації системи військової освіти в умовах ескалації збройного конфлікту. Рефлексія концептуального каркасу військової освіти визначила необхідність акцентування на проблемах розвитку військової освіти у сфері кіберзахисту та тенденціям трансгресії нової системи кваліфікації та сертифікації відповідних професій. Проведене дослідження показало, що незалежно від складних умов, процес трансформації системи військової освіти відповідає стратегії держави на незворотність європейського та євроатлантичного курсу України. Перспективним дослідженням трансформацій у сфері військової освіти вважаємо більш ґрунтовний аналіз осучаснення підготовки майбутніх військових фахівців у сфері кібербезпеки.

Література

1. Анаьїн В.О., Уваркіна О.В. Сучасні політичні мейнстрими військової освіти. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. 2022. Випуск 1(53). С. 41-46. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.1\(53\).261106](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.1(53).261106).
2. Вавілова Н. Політика військової освіти: досвід США для України. *Військова освіта*. 2021. № 1 (43). С. 18–23. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2021-43/18-23>.
3. Загородня Ю. В. Кібербезпека як інноваційний захист у політичному просторі України. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2021. №. 4 (52). С. 33–38. DOI: [doi.org/10.20535/2308-5053.2021.4\(52\).248130](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.4(52).248130)
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо військової освіти та науки». 17 грудня 2021 року № 1986-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1986-20#Text>

5. Кільдеров Д., Приходько Ю., Черних Ю. Законодавство у галузі військової освіти України: стан проблеми та шляхи реформування. *Військова освіта*. 2022. № 2 (46). С. 114–126. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-1775/2022-02/114-126>

6. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

7. Політика Міністерства оборони України у сфері військової освіти. 2021. URL: https://www.mil.gov.ua/content/education/politika_mou_ospvta.pdf

8. Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про План реалізації Стратегії кібербезпеки» від 30 грудня 2021 року. Указ Президента України від 1 лютого 2022 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0087525-21#Text>

9. Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію національної безпеки України» від 14 вересня 2020 року. Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 37/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>

10. Повторева С., Чурсінова О. Трансгресія і пошуки ідентичності в контексті гендерної проблематики і кіберфемінізму. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*. 2020. Випуск 62. С. 33-46.

11. Уваркіна О. Військова освіта: рефлексія сучасних мейнстрімів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика (серія: педагогічні науки)*. 2022. Випуск № 1 (70). С. 7-17. DOI: <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2022.1.1>

12. Pierre Jolicoeur. Defense Education Enhancement Program in Ukraine: The Limits of NATO's Education Program. *Connections QJ*, 2018. No 17(3) P. 109-119. DOI: <https://doi.org/10.11610/Connections.17.3.08>

Анотація

Пучков О. О., Уваркіна О. В. Сучасна військова освіта: трансгресивний прорив в умовах трансформації. – Стаття.

У статті розглядаються актуальні проблеми трансформації системи військової освіти, які потребують рефлексії основних та нових понятійних конструктивів. Мета дослідження полягає у визначенні сутності і особливих ознак трансформації системи військової освіти до стандартів провідних систем освіти через феномен трансгресії. Для досягнення поставленої мети була визначена методологічна основа дослідження на рівні філософських та загальнонаукових положень: систематизації, аналізу, синтезу, екстраполяції та спрощення. У результаті дослідження визначено, що сучасний освітній простір в умовах нових випробувань спрямовує систему військової освіти до імплементації новітніх методів і форм організації військової підготовки та управління нею.

У статті з'ясовано, що інтенція трансформації військової освіти полягає у змінах в українському законодавстві положень про військову освіту та осучаснення її структури, а у науковому фаховому просторі – обґрунтуванням та розробкою Політики та Концепції розвитку військової освіти з урахуванням стандартів євроатлантичного альянсу.

Рефлексія концептуального каркасу військової освіти визначила величезну кількість різноманітних парадигм оновлення курикулуму, однак виявила необхідність акцентування на проблемах розвитку військової освіти у сфері кіберзахисту та тенденціям трансгресії нової системи кваліфікації та сертифікації відповідних професій. Зазначається авторське бачення проблеми кіберфемінізму та ролі національної системи кібербезпеки в умовах російської агресії проти України.

Дослідження проблем трансформації військової освіти у сфері кібербезпеки дозволило виявити освітні ресурси галузі та її подальший розвиток за підтримки міжнародних організацій та кращих зразків підготовки військових кіберфахівців.

Ключові слова: військова освіта, трансформація, трансгресивний прорив, кіберзахист.

Summary

Puchkov O. O., Uvarkina O. V. Modern military education: transgressive breakthrough in transformation. – Article.

The article deals with current problems of transformation of military education system, which require reflection of basic and new conceptual constructs. The aim of the study is to determine the essence and specific features of the transformation of the military education system to the standards of the leading educational systems through the phenomenon of transgression. To achieve the goal, the methodological basis of the study was defined at the level of philosophical and general scientific provisions: systematization, analysis, synthesis, extrapolation and simplification. As a result of the study, it was determined that the modern educational space in the conditions of new tests directs the system of military education to the implementation of the latest methods and forms of organization and management of military training.

The article reveals that the intension of military education transformation lies in altering provisions on military education in the Ukrainian legislation and updating its structure, and in its academic professional environment, in justifying and elaborating the Policy and Concept of military education development in line with the Euro-Atlantic alliance standards.

The reflection of the conceptual framework of military education has identified a great number of different paradigms of curriculum renewal, but revealed the need to focus on the problems of developing military education in cyber defense and the tendencies of transgression of the new system of qualification and certification of the relevant professions. The author's vision of the problem of cyberfeminism and the role of national cybersecurity system in the context of Russian aggression against Ukraine is pointed out.

The study of the problems of transformation of military education in the field of cybersecurity allowed to identify the educational resources of the industry and its further development with the support of international organizations and the best examples of military cyber professionals training.

Key words: military education, transformation, transgressive breakthrough, cyber defense.